

HIBRIDINĖS GRĖSMĖS LIETUVOJE: SAMPRATOS ŽINOMUMAS IR RAIŠKOS FORMŲ ATPAŽINIMAS JAUNIMO TARPE¹

Irmina MATONYTĖ

*Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija
Šilo g. 5A, LT-10322 Vilnius, Lietuva*

Ieva GAJAUSKAITĖ

*Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija
Šilo g. 5A, LT-10322 Vilnius, Lietuva*

Matas JASINAVIČIUS

*Vilniaus universitetas,
Universiteto g. 3, LT-01513 Vilnius, Lietuva*

<https://doi.org/10.5755/j01.ppa.23.3.35169>

Anotacija. 2014 m. Rusijos įvykdyta Krymo aneksija ir 2022 m. pradėta plataus masto invazija į Ukrainą į politinę Lietuvos ir bendrai Vakarų pasaulio darbotvarkę ir viešumą iškėlė hibridinės karybos, hibridinių grėsmių (toliau, HG) ir pan. sąvokas. Nepaisant to, akademinų tyrimų ir ekspertinio išmanymo HG, jų suvokimo ir raiškos formų atpažinimo tema nėra daug. HG tyrimus komplikuoja tai, jog šis reiškinys neturi aiškios apibrėžties ar atpažintamų savybių, kuriomis remiantis galima būtų šias problemas išspręsti vienu universaliai teisingu būdu. Šiame kontekste jaunimas tampa itin aktualia grupe – dėl inlumo ir jautrumo naujai informacijai (ar dezinformacijai) bei svarbaus vaidmens nacionalinio saugumo srityje. Šiame straipsnyje pristatomas tyrimas, kurio objektas yra Lietuvos jaunimo žinios ir suvokimas apie HG. Tyrimu siekta atskleisti Lietuvos jaunimo žinių apie HG įvairovę ir hibridinių grėsmių suvokimo brandą. Tyrime naudotas HG apibrėžimas: tai piktavališkas užsienio aktorių veikimas, pasitelkiant karines ir nekarines priemones ir siekiant sumažinti piliečių pasitikėjimą demokratinėmis valdžios institucijomis. 2022 m. rugsėjo - 2023 m. kovo mėn. buvo atliktos penkios focus grupinės diskusijos (toliau, FGD) – trys su šaukiamojo, t.y. 18-26 metų, amžiaus jaunuoliais ir dvi su 15-19 metų amžiaus gimnazistais. Iš viso dalyvavo 41 individas (22 vaikinai ir 19 merginų). Išvados. Lietuvos jaunimo tarpe hibridinės grėsmės sąvoka yra sunkiai suprantama ir retai kam girdėta. Dažniausiai HG pirminė asociacija yra susijusi su kibernetinėmis atakomis ir propaganda. Mažiausiai HG yra siejamos su teise, viešuoju administravimu ir diplomatija. FGD eigoje buvo aktualizuojamas ekonomikos, energetikos ir švietimo bei mokslo sritys. Jaunuoliai dažnai vidaus problemas supranta kaip HG ir nesieja jų su sąmoninga piktavališku išorės veikėjų veikla. Tyrimas neatskleidė, kad dalyvavimo visuomeninėje veikloje ir nevyriausybinėse organizacijose patirtis būtų stipriai reikšminga tam, ar ir kiek jaunuoliai žino apie HG.

¹ Straipsnyje naudojami empiriniai duomenys, surinkti 2022 m. rugsėjo - 2023 m. kovo mėn. įgyvendinant Lietuvos mokslo tarybos finansuotą studento tyrimo semestro metu projektą Nr. P-ST-22-62 (vadovė dr. Irmina Matonytė) bei Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademijoje vykdančią LR Krašto apsaugos ministerijos finansuojamą MTEP projektą „Įvairių Lietuvos visuomenės grupių atsparumas hibridinėms grėsmėms“ (vadovė dr. Ieva Gajauskaitė).

Reikšminiai žodžiai: nacionalinis saugumas, hibridinė grėsmė (HG), fokusuota grupinė diskusija (FGD), socializacija, suvokimas, jaunimas, Lietuva.

Keywords: national security, hybrid threat, focus group discussion, socialization, perception, young people, Lithuania.

Įvadas

Straipsnio tema atspindi dabartines politines aktualijas – Rusijos plataus masto karą prieš Ukrainą. Šis karas veikia globalius tarptautinių santykių procesus ir keičia požiūrius ir vertinimus, susijusius su tokiais įvykiais kaip 2014 m. Rusijos įvykdyta Krymo aneksija, 2016 metais vykę JAV prezidento rinkimai, nelegalios migracijos srautai iš Baltarusijos, „Zapad“ pratybos Kaliningrade, „rusiškojo pasaulio“ (rus. russkij mir) veikla Baltijos šalyse ir pan. Per šiuos įvykius ir juos sąlygojusius procesus tiek į viešąjį diskursą, tiek į mokslinius-ekspertinius svarstymus iškilo „hibridinio karo“, „hibridinės karybos“, „hibridinių kampanijų/operacijų/atakų“, „hibridinės įtakos“, „hibridinio įsikišimo“ ar „hibridinės grėsmės“ (toliau – HG), ir pan. sąvokos². Šiomis sąvokomis apibūdinama išorinių priešišku veikėjų keliami žala ir ribotos tokių veikėjų atgrasymo galimybės krizių bei „pilkosios zonos“ tarp taikos ir konvencinio karo sąlygomis.

2021 m. priimtoje LR Nacionalinio saugumo strategijoje atkreipiamas dėmesys į tai, kad „Grėsmių kompleksiskumas pasižymi nykstančiomis skirtimis tarp karo ir taikos, išorinių ir vidinių, karinių ir nekarinių grėsmių, valstybinių ir nevalstybinių grėsmių šaltinių. Tai lemia didesnę hibridinių grėsmių iššūkių euroatlantinei bendruomenei, taigi ir Lietuvos Respublikai.“ (LR Seimas 2021). Lietuvai aktyviai remiant Ukrainą besiginančią nuo Rusijos invazijos bei plečiant bendradarbiavimą su Taivanu, susiduriama su platesnio spektro bei intensyvumo Rusijos bei Kinijos keliamomis HG. Atitinkamai, viešosios politikos lygmenyje HG apibrėžimas vis tikslinamas. Aktuali LR instituciniu lygmeniu vartojama apibrėžimo versija skamba taip: „hibridinė grėsmė – tai pažeidžiamumas, kurį savo naudai išnaudoja priešišku šalių valstybiniai ar nevalstybiniai veikėjai pasitelkdami pavienį arba kelių veiksmų kombinaciją sukuriant sudėtingesnę ir daugiamatę grėsmę“ (LR Krašto apsaugos ministerija, 2023). Didėjant grėsmių nacionaliniam saugumui spektrui, didėja ir Lietuvos visuomenės nerimas dėl konvencinių ir hibridinių grėsmių žalos bei stiprėja būtinybė informuoti visuomenę apie HG raiškos formas ir galimas kovos su jomis priemonės.

Akademiniu lygiu HG tema tik pradėta tirti. Užsienio (tarptautinio masto) moksliniai straipsniai pažymi, kad hibridinis kariavimas, hibridinės grėsmės ir atsparumas joms yra nauja saugumo politikos srities tema. Lietuvoje esama gana solidaus akademinio įdirbio nacionalinio saugumo ir įvairių sektorių grėsmių suvokimo tematikoje (Janušauskienė ir Novagrockienė 2003; Janušauskienė ir Vileikienė 2016; Lašas ir kiti 2020; Šumskas ir Matonytė 2018), tačiau akademinis įdirbis HG klausimais yra kuklesnis. Čia daugiausia apsiribojama taikomojo pobūdžio tyrimais (akcentuojant propagandą arba dezinformaciją) ir viešosios politikos rekomendacijomis (Bajarūnas ir Keršanskas 2018; Maliukevičius, 2015). Žilinskas (2017) pabrėžia, kad adaptyvaus valdymo doktrinoje svarbus vaidmuo tenka valstybės institucijų ir visuomenės tarpusavio priklausomybės didinimui, visuomenės psichologinio pasirengimo priešintis ir tarpasmeninio pasitikėjimo kultūros, visuomenės įsitraukimo į politiką skatinimui. Kilinskas (2016) akcentuoja Rusijos vykdomo hibridinio karo išskirtinumą, kurio esmė – precedento neturintis galios projekcijos mastas ir senų kariavimo metodų naudojimas naujoviškais būdais. Panašiai, Šešelgytė ir Bladaitė (2021) nurodo, kad Rusija kelia HG Baltijos valstybių visuomenėms išnaudodama jau egzistuojančias etnines ir socio-ekonominės takoskyras, per informacinį karą siekdama sumažinti visuomenių lojalumą savo valstybėms.

² Čia pateikiamas sąvokų išvardijimo eiliškumas atspindi ir tam tikrą jų išryškėjimo akademinėse publikacijose logiką. Pastaraisiais metais, kuriems būdingas sparčios technologinės plėtros ir didėjančio tarptautinių santykių konfliktškumo sąlygos, hibridiškumas vis labiau siejamas su kompleksiskais pažeidimais, trūkumais, grėsmėmis ir rizikomis, kurias patiria nacionalinės valstybės, institucijos ar/ir visuomenės ir, ypač, kai kurios viešosios politikos sritys. Akivaizdu, jog tam, kad ši įžvalga būtų pagrįsta, reikėtų išsamios sisteminės literatūros apžvalgos, o tai nėra šio straipsnio tikslas.

Nacionalinio saugumo kontekste abejojama ar hibridinių grėsmių pasireiškimo atvejais atsparumas iš esmės įmanomas individo ir visuomenės lygmeniu, jei nėra kryptingos valstybės strategijos (Keršanskas 2020). Ši abejonė yra pagrįsta, nes atsparumas hibridinėms grėsmėms yra sudėtingų asmens pažintinių (kognityvinių) gebėjimų ir socialinių įgūdžių sąveikos rezultatas, sukuriamas sėkmingoje sekoje, apimančioje tris žingsnius: pirma, informuotumas apie grėsmę; antra, grėsmės atpažinimas realiomis sąlygomis ir jos kilmės bei padarinių supratimas ir, trečia, gebėjimas tinkamai reaguoti ir veikti, stiprinant nacionalinį saugumą. Atitinkamai, veiksmingas suvokimas, įgalinantis veikti, yra neįmanomas be pirmųjų dviejų žingsnių (supratimo apie HG priežastis, raiškos formas, pasekmes ir gebėjimo atpažinti iššūkius, rizikas, problemas ar pažeidimus, su kuriais realiai susiduria Lietuva bei socializacijos proceso metu dalintis šiomis žiniomis su kitais visuomenės nariais).

Straipsnio tikslas – atskleisti Lietuvos jaunimo žinių apie hibridines grėsmes, konceptualizuotas Rusijos plataus masto puolimo prieš Ukrainą aktualijų fone, įvairovę ir hibridinių grėsmių suvokimo brandą.

Straipsnio problema – išryškinti kaip hibridinių grėsmių žinias ir suvokimą jaunimo tarpe veikia socialinė-kultūrinė aplinka ir dalyvavimas visuomeniniame gyvenime.

Jaunų žmonių supratimas ir laikysena HG atžvilgiu yra ypač svarbūs, nes jų gebėjimas tinkamai reaguoti į HG gali tapti vienu iš valstybės suverenitetą užtikrinančių veiksnių. Jaunų žmonių atvejis yra išskirtinis tuo, kad jų požiūriai vis dar formuojasi, o tai reiškia, kad informacija (įskaitant ir dezinformaciją) gali juos stipriai paveikti. Supratus, kokias žinias apie HG turi ir kaip supranta jų pasireiškimą realybėje bei ar (kaip) jie tai perteikia kitiems visuomenės nariams, būtų galima efektyviau pateikti informaciją apie HG ir stiprinti gebėjimą tinkamai į jas reaguoti. Reikia atkreipti dėmesį į tai, kad jaunoji karta auga internetiniame amžiuje – informacijos sklaida yra itin didelė ir labai greita, informacijos yra suvartojama dideliais kiekiais, o visko patikrinti tiesiog neįmanoma. Tad svarbu nustatyti kaip gyvenimas skaitmeninės (informacinės) visuomenės sąlygomis veikia jaunų žmonių požiūrius į socialines aktualijas (čia, į HG keliamas problemas) bei ar (kaip) jie suvokia savo supratimo apie HG spragas.

Jaunoji karta yra patyrusi ir patiria daugybę globalių reiškinų (COVID-19, ekonominę-finansinę krizę, migracijos krizę, ekologines katastrofas), kas irgi gali veikti jų HG suvokimą. Pavyzdžiui, Lužai ir Grad (2021) pastebi, kad Rumunijos jaunimo (Z kartos atstovų) požiūrius į saugumo srities problemas stipriai veikia tai, kokias individualias patirtis jie yra sukaukę, iš kur jie kilę (sostinė ar provincija, gyvenamojo regiono etninė sudėtis ir pan.) ir konkretaus tyrimo vykdymo laikotarpio aktualijų. Galimų tendencijų tarp jaunuolių turimų žinių ir jų tarpe esamo HG suvokimo ir jų socialinės aplinkos atskleidimas sudaro pagrindą identifikuoti veiksnius, galinčius keisti (gerinti) HG supratimą ir, atitinkamai, stiprinti gebėjimus tinkamai į jas reaguoti. Siekiant nustatyti Lietuvos jaunimo žinių apie HG įvairovę bei brandą 2022 m. rugsėjo - 2023 m. kovo mėn. buvo atliktos penkios FGD – trys Vilniuje su šaukiamojo, t.y. 18-26 metų, amžiaus jaunuoliais, atvykusiais iš įvairių Lietuvos didžiųjų miestų, ir dvi su 15-19 metų amžiaus gimnazistais Kelmėje ir Kelmės rajone. Iš viso diskusijose dalyvavo 41 individas. Atlikus diskusijų transkripciją taikytas teminis kodavimas pagal šias kategorijas: grėsmės aktualumas, daroma (galima) žala, grėsmės pasireiškimo sritis, grėsmės šaltinis (sukėlėjas, įgalinantys veikėjai ir veiksniai). Antro etapo metu, analizuojant jaunuolių HG suvokimo ir jų socialinės aplinkos (amžiaus, lyties, gyvenamosios aplinkos) bei ištraukimo (į socialinius tinklus bei visuomenines veiklas) galimus sąryšius buvo remtasi atskirai suduotais 35 individualiais naratyvais, nes ne visi FGD dalyviai aktyviai pasisakė. Lietuvos jaunimo tarpe hibridinės grėsmės sąvoka yra sunkiai suprantama ir retai kam girdėta. Dažniausiai HG pirminė asociacija yra susijusi su kibernetinėmis atakomis ir propaganda. Tyrimas neatskleidė, kad dalyvavimo visuomeninėje veikloje ir nevyriausybinėse organizacijose patirtis būtų stipriai reikšminga tam, ar ir kiek jaunuoliai žino apie HG.

Hibridinių grėsmių samprata

Mokslinė diskusija apie HG yra gana nauja, ir ji apima tiek konceptualinius samprotavimus (Libiseller 2023), tiek empirinių radinių interpretacijas. Maria Malksoo (2018) išskiria 2014 metų Krymo aneksiją ir 2016 metų JAV prezidento rinkimus kaip kertinius įvykius susijusius su „hibridine karyba“ ir akcentuoja hibridinės karybos grėsmę ne tik politiniam valstybės funkcionavimui, bet ir kasdieniam visuomenės gyvenimui, kai išsitrina ribos tarp politikos ir karo. Tampa neaišku, kada baigiasi taika ir prasideda karas – valstybės ir visuomenės tarsi įstringa neapibrėžtoje „pilkojoje zonoje“. HG apsunkina gyvenimus paprastiems žmonėms, išmuša juos iš vėžių ir žmones verčia abejoti ir nerimauti. Tokiomis aplinkybėmis ypač išauga žmonių pasitikėjimo valstybės institucijomis reikšmė.

Murat Caliskan ir Michel Liégeois (2020), remdamiesi interviu su NATO pareigūnais analize, akcentuoja pačios HG sąvokos neapibrėžtumą, kuris smarkiai išplečia kovos su tomis grėsmėmis darbotvarkę ir paradoksaliai didina hibridinių grėsmių žalos potencialą. Eitvydas Bajarūnas ir Vytautas Keršanskas HG sąvoką apibrėžia, į ją įtraukdami „manipuliaciją žiniasklaida, teroristinius veiksmus, aiškios priešininko hierarchijos ir struktūros nebuvimą, karinių, ekonominių, finansinių, energetinių bei socialinių spaudimo priemonių, asimetrinės taktikos panaudojimą, kombinuotas ir koordinuotas atvirų ir slaptų karinių, sukurtų ir civilinių priemonių įgyvendinimą“ (Bajarūnas ir Keršanskas 2018). Toks apibrėžimas, nors viena vertus, išryškina didelę HG raiškos įvairovę, kita vertus analitiniu požiūriu nėra veiksmingas, nes HG pagrindiniu kriterijumi laiko „priešišką veikimą“, kuris nėra ir negali būti vienaprasmiškai suvokiamas dalykas, aiškiai identifikuojamas laike ir erdvėje. Gustav Gressel (2019) papildoma, kad hibridinių atakų tikslas – priversti valstybę paisyti agresoriaus interesus, t.y. prarasti suverenaus sprendimo galią ir kad HG išnaudoja esamas įtampas visuomenėje (visuomenės susiskaldymą) ir tokiu būdu didina nestabilumą ir sumišimą, ir ypač pabrėžia tai, kad galimų hibridinės atakos taikinių spektras yra itin platus (Gressel 2019). Remiantis šiomis išvaidomis ir jas apibendrinant, buvo išgrynintas darbinis HG apibrėžimas: hibridinės grėsmės yra priešiško valstybinio arba nevalstybinio aktoriaus veiksmai, kurie sukelia žalą valstybės gyvybinėms funkcijoms arba politinių sprendimų, susijusių su valstybės interesais, priėmimui bei jų efektyviam įgyvendinimui ir piliečių pasitikėjimui demokratinėmis valdžios institucijomis, bei reikalauja koordinuotų valstybinių ir/ar savivaldos institucijų veiksmų, siekiant sumažinti patiriamą žalą ir užkirsti kelią tokio pobūdžio žalos pasireiškimui ateityje.

Ekspertiniu lygmeniu Europos kovos su HG kompetencijos centras išskiria sritis, kuriose reikiama HG ir pateikia dvylika viešosios politikos ir visuomeninio gyvenimo probleminių sričių apimančių modelį. Konkrečiai, jame įvardijamos šios nacionaliniam saugumui svarbios sritys: infrastruktūra; kibernetika; ekonomika ir energetika; gynyba (karinis sektorius, sienos kontrolė/apsauga); kultūra, menas, sportas; visuomenė (švietimas, visuomeninė veikla, organizacijos, socialinė diferenciacija); viešasis administravimas; teisė (prokuratūra ir teismų darbas); žvalgyba; diplomatija; politika (politinis procesas, partijos, teisėkūra); informacija (žiniasklaida, viešoji komunikacija, socialinės medijos) (Giannopoulos ir kiti 2021). HG yra reikšmingas iššūkis nacionaliniam saugumui. HG sukeltas veikėjai naudoja platų spektrą skirtingo intensyvumo žalą sukeliančių priemonių – nuo strateginės korupcijos, pakertančios pasitikėjimą politikais, iki kibernetinių atakų prieš kritinę infrastruktūrą, sutrikdančių įprastą darbo ir gyvenimo ritmą. Pažymėtina, kad viešajame sektoriuje padalintos kompetencijos tarp institucijų trukdo efektyviai „sujungti taškus“ ir gebėti greitai ir efektyviai suvaldyti patiriamą žalą.

HG yra „prakeikta“ problema (angl. wicked problem), t.y. neturi aiškios apibrėžties ar atpažįstamų savybių, kuriomis remiantis galima būtų į šias problemas reaguoti vienu universaliai teisingu būdu ir HG atveju įmanomi tik daugiau ar mažiau geri (blogi) sprendimai (Churchman 1967; Rittel ir Weber 1973; Ruhl ir Salzman 2021). Vis dėlto jeigu daugelio kitų prakeiktų problemų atveju sprendimų priėmėjai mokosi bandymų ir klaidų keliu, tai HG pasižymi ypač plačia įvairove ir bet koks mokymasis yra apsunkintas, nes priešiški aktoriai išnaudoja visas (įvairias) taikinio silpnas ir pažeidžiamas vietas. Taigi, išmokus už-

kardyti dalį kylančių HG, gali paaiškėti, kad yra sukurta priklausomybė nuo to paties priešiško aktoriaus kitoje srityje. Maža to, priešiški aktoriai veikia ir per tarpininkus (apimančius ir organizuotas nusikalstamas grupuotes, ir tarptautines nevyriausybinės organizacijas).

Tarptautinių verslo partnerių akyse bet kokios srities ar proceso sugrėsminimas mažina valstybės patrauklumą investicijoms bei ekonominiam bendradarbiavimui. Atitinkamai, kai kurios valstybinės institucijos ir privataus sektoriaus atstovai gali priešintis ir trukdyti įvardinti HG ir atvirai siekti jas įveikti bei užkardyti. Tai dar labiau apsunkina HG kaip prakeiktų problemų sprendimą. Be to, politikams paskelbus apie vienokį ar kitokį draudimą, susijusį su HG, visuomenė gali suskilti į tuos, kurie palaiko ribojančias priemones ir į tuos, kurie jas kritikuoja. Pastangos kovoti su siauresnėmis HG gali sukelti platesnes HG, pavyzdžiui, siekis suvaldyti nelegalią migraciją gali mažinti visuomenės pasitikėjimą valstybės institucijomis ar netgi pačia demokratija. Gali kilti opūs politinės moralės klausimai: kur yra riba tarp brandžios pliuralistinės politinės sistemos (su daug nuomonių už ir prieš) ir sąmoningos anti-valstybinės veiklos? Ar siekiant stiprinti nacionalinį saugumą, galima atsisakyti laisvosios rinkos principų, riboti žmogaus teises ir laisves, įdiegti perteklinės kontrolės ir priežiūros mechanizmus ir pan.? Be to, HG įveikimas ir užkardymas dažniausiai yra neįmanomas be gyventojų išitraukimo. Sąmoningumas – tiek individualiu, tiek agreguotu lygmeniu – pirmiausia grindžiamas gebėjimu atpažinti, nebūti suklaidintu ir neprisidėti prie krizės eskalavimo.

Net be išsamaus socialinio konstruktyvizmo paradigmos pristatymo žinoma, kad individų nuostatas ir požiūrius įvairių socialinių reiškinių atžvilgiu formuoja konkretūs socialiniai kontekstai ir į(si)traukimas bei dalyvavimas visuomeniniame gyvenime, kuris įgalina tiek informacijos internalizaciją, tiek jos eksterنالizaciją. HG kaip reiškinio naujumas ir eksponentiškai i augęs (išaugęs) jų raiškos spektras ir intensyvumas (Giannopoulos ir kiti 2021; Jungwirth ir kiti 2023) dar labiau sustiprina socialinės aplinkos (įskaitant ir informacinę aplinką) poveikį HG žinioms, suvokimui ir gebėjimui į jas tinkamai reaguoti, tokiu būdu stiprinant nacionalinį saugumą. Požiūrių į HG įvairovė ir galimybės formuoti supratimą apie jas sukuria poreikį akademinėje analizėje plačiai remtis socialiniu konstruktyvizmu, sureikšminančiu ne tiek vertikalias (autoritetas – mokinys), kiek horizontalias (tarpasmenines) sąveikas, bendruomenių ir socialinių tinklų sukaupą agreguotą suvokimą, individų ir kolektyvų dalinimąsi patirtimis. Be to, supratimas apie požiūrių į HG įvairovę leidžia atpažinti temas, kuriomis gali manipuliuoti priešiškas aktorius, siekdamas sukelti HG. Taigi, pirmiausia reikia išsiaiškinti kokią informaciją apie HG individai turi (kokias žinias individai yra internalizavę) ir ar/kaip jie šią informaciją geba perteikti kitiems (eksternalizuoti). Įvertinus individų lygmenyje internalizuoto ir eksternalizuojamo HG pažinimo turinį, diegiant ir plėtojant kryptingus viešosios politikos sprendimus būtų galima stiprinti nacionalinį saugumą.

Metodologija

Kokybinio tyrimo metodas pagrįstas pirmiausia tuo, kad pats tyrimo objektas (žinios ir supratimas apie HG jaunimo tarpe) negali būti vienareikšmiškai apibrėžtas ir yra mažai tyrinėtas. Kokybinis tyrimo metodas iš esmės grindžiamas prielaida, kad žmonės suvokia ir priima informaciją skirtingai, tad kiekvienas tiriamasis turi savitą patirtį ir išgyvenimus, o tyrėjo užduotis yra tą patirtį pažinti (Bitinas ir kiti 2008). Konkrečiai, buvo pasirinkta atlikti seriją focus grupių diskusijų (toliau, FGD). Vienas iš pagrindinių focus grupės privalumų yra gebėjimas suteikti įžvalgų apie sudėtingų problemų suvokimą ir galimą elgesį jų atžvilgiu (Morgan 1996). FGD leidžia ne tik užfiksuoti individualių požiūrių į tam tikrą reiškinį įvairovę, bet ir atpažinti kontekstus ir prielaidas, per kurias prieinama prie tam tikrų nuomonių arba kas (galimai) daro įtaką konkretiems požiūriams. Metodas taip pat leidžia išgauti daugiau informacijos, kurios nepavyktų užfiksuoti per individualius interviu. FGD metu vyksta pokalbis ir bendravimas, ir dalyviai dinamiškai vienas kitą papildo ar pratęsia ir pagilina jau pradėtą mintį, tad įgalinančiai (amplifikuojančiai) veikia grupės efektas (Morgan, 1996). Šie FGD privalumai buvo ypač aktualūs HG temoje, kuri nėra dažna ar populiarinė nei viešajame diskurse, nei buitinėje aplinkoje. Atitinkamai, kitų FGD dalyvių pasisakymai gali padėti prisiminti, improvizuoti ir praplėsti svarstymus. Taip pat, šis metodas leidžia įvertinti ne tik internalizuotas žinias apie HG, bet ir kaip jos ir jų supratimas grupės nariams yra eksternalizuojamas diskusijos metu.

Vis dėlto FGD turi ir neigiamų aspektų. Grupės efektas gali ir sumažinti aptartų temų skaičių, t.y. veikti kaip socialinės kontrolės mechanizmas (Morgan, 1996). Tai gali nutikti ir dėl FGD dalyvių baimės suklysti ir dėl netolygaus žinių pasiskirstymo ar dėl grupinio pokalbio dinamikos (išryškėjus pokalbio lyderiui, atsiradus konkuruojančioms pokalbio stovykloms ir pan.). Nors FGD moderatorius ir gali sumažinti pastarųjų aspektų įtaką, tačiau jų neįmanoma visiškai eliminuoti. FGD kaip tyrimo metodo sunkumai susiję ir su jo organizavimu: kvietimas ir ieškojimas dalyvių, susitikimo vietos ir laiko parinkimas, ir pan. Nors visi šio konkretaus tyrimo FGD dalyviai arba jų teisėti atstovai (nepilnamečių atveju) pasirašė *Informuoto sutikimo dalyvauti* formas, jaunimas nepasižymėjo dideliu entuziazmu diskutuoti HG tema (tiek dėl to, kad pati tema mažai pažįstama, tiek ir dėl baimės būti vertinamam kitų grupės narių). Svarbu turėti omenyje, kad ir pati FGD dalyvių „imtis“ paprastai būna šališka: į FGD įsitraukia aktyvesni ir daugiau žinių turintys žmonės, tad FGD paremti tyrimo rezultatai gali būti iškreipti (per daug pozityvūs). Konkretaus mūsų tyrimo atveju iš tiesų į diskusijas labiau įsitraukė (tikėtina labiau ekstravertiški), aktyvūs ir pilietiški jaunuoliai, o tai reiškia, kad jų žinios apie HG, tikėtina, yra geresnės (išsamesnės, kritiškesnės) už numanomą vidurkį visuomenėje ar jų amžiaus grupėje.

Fokusuotos grupinės diskusijos gaires sudarė trys blokai – sociologinė informacija apie dalyvius, diskusija apie tai, kas yra ir kaip reiškiasi HG ir apie galimą kovą su HG Lietuvoje. Tyrimo pristatyme FGD dalyviams HG sąvoka buvo apibrėžta susiejant dalykus, akcentuojamus mokslinėje ir ekspertinėje aplinkoje: „Hibridinės grėsmės – tai piktavališkas užsienio aktorių veikimas, pasitelkiant karines ir nekarines priemones ir siekiant sumažinti gyventojų pasitikėjimą demokratinėmis valdžios institucijomis.“

Pokalbio gairėse buvo įterptas ir konkretus, remiantis Lietuvos viešojoje erdvėje prieinamais informacijos elementais empirinio tyrimo autorių sugeneruotas, HG pavyzdys:

„Naudojant neegzistuojantį Migracijos departamento elektroninio pašto adresą įvairiems adresatams Lietuvoje platinami elektroniniai laišukai. Juose nurodoma, kad bendradarbiaujant Lietuvai ir Ukrainai Migracijos departamentas vykdo Ukrainos karo pabėgėlių paiešką Lietuvoje, o ši priemonė neva susijusi su Ukrainos piliečių prievole atlikti karinę tarnybą. Laiškuose pridedama anketa, kurioje prašoma pateikti Ukrainos piliečių asmens duomenis ir ją išsiųsti į esą Ukrainos ambasada priklausančią elektroninį paštą, tačiau prieduose yra platinama kenkėjiška programinė įranga. Tuo pačiu metu prieš Lietuvos institucijas organizuojama kibernetinė ataka (DDOS ataka), o Rusijos Federacijos institucijos ima platinti prašymą pateikti informaciją apie Ukrainos karo pabėgėlius, gyvenančius Lietuvoje, per Tik Tok ir kitas platformas. Netrukus žiniasklaidos priemonėse pasirodo pranešimas, kad Lietuvos geležinkelių traukinių vagonai yra naudojami kariniam Rusijos tranzitui iš Kaliningrado srities – per Lietuvos teritoriją gabenami ginklai, kurie naudojami kare prieš Ukrainos karines pajėgas.“

Šis konkretus pavyzdys pasitarnavo sklandesnėms FGD.

2022 m. rugsėjo - 2023 m. kovo mėn. buvo atliktos penkios FGD – trys su šaukiamojo, t.y. 18-26 metų, amžiaus jaunuoliais Vilniuje, atvykusiais iš didžiųjų Lietuvos miestų, ir dvi Kelmėje ir Kelmės rajone su gimnazistais (15-19 metų amžiaus).³ Kiekvieną FGD sudarė nuo 6 iki 11 dalyvių. FGD trukmė buvo nuo 75 iki 110 minučių. Pokalbių audio įrašai buvo transkribuoti. FGD iš viso dalyvavo 41 individas (22 vaikinai ir 19 merginų).

Aprašant diskusijų turinį taikėme teminį kodavimą. FGD išsklotinėse ieškojome raktinių temų ir domiuojančių teiginių, naudojome šias kategorijas: grėsmės aktualumas, daroma (galima) žala, grėsmės pasireiškimo sritis, grėsmės šaltinis (sukėlėjas, įgalinantys veikėjai ir veiksniai). Analizuojant jaunuolių HG suvokimo ir jų socialinės aplinkos (amžiaus, lyties, gyvenamosios aplinkos) bei įsitraukimo (į socialinius tinklus, į visuomenines veiklas) galimus sąryšius rėmėmės atskirai sukonstruotais individualiais naratyvais ir tyrėjų pastebėjimais, kilusiais vedant FG ir stebint diskusijos dinamiką. Kadangi ne visi FG dalyviai aktyviai pasisakė diskusijų metu, tad toliau pateikiamoje analizėje remiamasi 35 naratyvais.

³ Atkreiptinas dėmesys į tai, kad šio tyrimo FGD buvo atliktos gerokai prieš 2023 m. spalio – gruodžio mėn. Lietuvoje vykdytas hibridines atakas, kai Lietuvos mokyklos ir kitos viešosios įstaigos gavo elektroninius laiškus su grasinimais susprogdinti.

Rezultatai

Visose jaunimo tarpe atliktose FGD atsiskleidė, kad HG sąvoka yra retai kam girdėta ir jos turinys, atitinkamai, nebuvo aiškus. Dauguma dalyvių apie HG sąvoką reflektuoti ėmė konkrečiai apie ją paklausus (D2: „*Aš realiai tokią sąvoką kaip hibridinės grėsmės išgirdau va čia, ką tik atėjus*“). Keletas pažymėjo, kad buvo apie ją buvo iš žiniasklaidos girdėję (D9: „*Per žinias gal... esu girdėjęs, bet nežinau ką reiškia*“).

FGD metu pateikus galimų HG reiškimosi sričių sąrašą ir paprašius jį reitinguoti pagal svarbą, išryškėjo, kad kibernetinė sritis yra suvokiama kaip HG įgalinanti erdvė, nes jos jaunuoliai nelaiko atskira savarankiška HG raiškos sritimi. Tuo tarpu politikos sritis (demokratinė santvarka, valdžios institucijos ir jų atstovai) yra laikoma HG šaltiniu: politikos srities pažeidžiamumas pateikiamas kaip visose kitose viešosios politikos ir visuomenės gyvenimo srityse galinčių kilti ir kylančių HG priežastis. Pirminėse refleksijose jaunimo tarpe svarbiausiomis laikomos trys plačiai suvokiamos galimo HG reiškimosi sritys. Pirmą vietą užima informacinė erdvė (apimanti žiniasklaidą, viešąją komunikaciją, socialines medijas). Labiausiai suprantama ir išskiriama HG buvo propaganda ir dezinformacija (D6: „*Aš pritarčiau, labai daug dezinformacijos ir propagandos*“; D11: „*Per socialines medijas, televizorių, propaganda, kuri nurodo, kad čia, pas jus blogai, o pas mus yra viskas ok*“). Antrojoje vietoje yra socialiniai-kultūriniai santykiai (švietimas ir mokslas, visuomeninė veikla, nevyriausybinės organizacijos). Trečioji vieta tenka ekonomikai, finansams ir energetikai. Tolesnėje FGD eigoje, visose FGD ekonomika ir švietimas bei mokslas vis kilo savo reikšmingumo reitinge, t. y. šios sritys, kaip ypač jautrios HG, buvo aktualizuojamos ir iliustruojamos gausiais pavyzdžiais. Diskusijų metu buvo aktualizuojama ir žvalgyba kaip būdas išsiaiškinti pažeidžiamas sritis ir, turint priešiškus ketinimų, jose sukelti žalą. Jaunuolių supratimu mažiausiai HG paveikios sritys yra gynyba, diplomatija, teisė (prokuratūra ir teismų darbas) ir infrastruktūra.

HG sukeliama žala ir visuomenės pažeidžiamumas HG atžvilgiu interpretuojami per kelias takoskyras. Diskusijose dominavo rūpestis dėl tradicinių *versus* progresyvių (liberalių) vertybių atotrūkio ir bendrapiliečių nenoro įsiklausyti vieniems į kitus („D2: *Pakeisti kito žmogaus ideologiją, bent jau mano asmeniniu požiūriu, yra neįmanoma, ir neįmanoma priversti jį tikėti tuo, na, kuo tu tiki. Jei kiekvienas žmogus suprastų ir labiau gerbtų netgi tą patį maršistą, aš manau, kad ne tik kad mes visi gyventume daug geriau, bet ir pačių hibridinių grėsmių smarkiai sumažėtų*“). Kiek mažesnis dėmesys buvo skiriamas socialinei atskirčiai ir ekonominei nelygybei („D3: *didieji miestai turtingi, o regionuose gyvena mažiau ambicingi ir vis labiau atsilikantys vargšai*“). Lietuvai neloyalūs gyventojai („penktoji kolona“) buvo įvardijami kaip dar vienas rizikos veiksnys. Tipišką pavyzdį pateikė „D1: *Aš esu šiaip rusakalbis ir mokiausi rusiškoje mokykloje, dėl to mano pažįstami nėra visiškai gerai lietuviškai kalbantys, nors aš nežinau, ar jie identifikuoja save kaip rusai. Tarp jų buvo pakankamai daug, kurie palaiko ar palaikydavo tą Rusijos karinę veiklą, dabar Ukrainoje, karą tiesiog. Galbūt jie net nešiojasi tą Z raidę, postina savo „Instagram“ kaip tai faina ir t. t.*“

Visose FGD Rusija buvo išskiriama ir matoma kaip pagrindinė Lietuvai HG sukelianti išorės veikėja (D16: „*Aš manau, kad šiuo atžvilgiu galbūt, kad kaimyninių valstybių, Rusija, tą didžiausią grėsmę kelia, tiek Lietuvai, tiek pasauliui*“). Dažnai buvo minima ir Baltarusija. Kinija paminėta vos keletą kartų.

FGD išryškėjo ir bendro visuomenės informuotumo apie nacionalinį saugumą ir politines bei pilietines aktualijas sąryšis su HG suvokimu ir jo branda. Diskusijų metu buvo minimos HG, kurios reiškiasi (ar gali pasireikšti) atskirose viešosios politikos srityse. Akivaizdus buvo skirtumas tarp diskusijų apie tas sritis, apie kurias daug girdėta ir kurios kasdieniniame gyvenime asmeniui labai svarbios (informacija (ir propaganda), ekonomika, kultūra, politika), ir daug mažiau diskusijų sukeldavo tos sritys, kurios yra lyg ir „savaime aiškios“ (švietimas, visuomeninė veikla, žvalgyba, gynyba, kibernetika). Pastebėta, kad diskusijos apie viešąjį administravimą, diplomatiją, teisę, infrastruktūrą buvo plėtojamos mažiau ne dėl to, kad būtų sutariama, jog jose HG nesireiškia, o dėl konkrečių žinių stokos apie šias sritis. Kalbant apie HG, dažnai buvo vartojamos sąvokos „kritisinis mąstymas“, „švietimas“, „ugdymas“ ir „mokslas“. Šie dalykai matomi kaip kertiniai - būtini tam, kad žmogus gebėtų atpažinti ir įvertinti HG (D21: „*Manau, kad reikia tiesiog įvesti į mokyklinės programos daugiau humanitarinių mokslų*“; D8: „*Paskaičius straipsnį nepulti tikėti, o pasidomėti giliau*“; D1: „*Kritinio mąstymo įskiepijimas žmonėms, nuo pat jaunumės*“).

Pereinant prie priežasties-pasekmės ryšių aptarimo ir įvertinimo, kokie socialinės aplinkos veiksniai didina (ar mažina) HG žinomumą ir HG suvokimo brandą jaunų žmonių tarpe, pirmiausia verta aptarti pašnekovų amžių. FGD apėmė 15-26 metų asmenis, t. y. tarp jauniausio ir vyriausio dalyvių buvo 11 metų skirtumas. Tokio amžiaus intervalo skirtumo pakanka, kad galėtume fiksuoti, jog amžius teigiamai siejasi su HG pažinimo ir reflektavimo apie jas kokybe (branda). Kaip taisyklė, vyresni jaunuoliai iškalbingesni ir diskutuodami apie HG, pateikia daugiau pavyzdžių bei iškelia daugiau probleminių aspektų. FGD trukmė vyresnių jaunuolių tarpe buvo ilgesnė ir diskusijos buvo intensyvesnės. Pastebėta ir skirtumų, išryškėjusių jaunesniems ir vyresniems jaunuoliams kalbant apie HG raišką. Politikos srities (demokratinės santvarkos, valdžios institucijų ir jų atstovų) pažeidžiamumą visos jaunuolių grupės pripažįsta įgalinančiu HG, visose viešosios politikos ir visuomenės gyvenimo srityse galinčių kilti ir kylančių HG priežastimi.

Tuo tarpu žvalgybos, teismų darbo ar diplomatijos sričių kaip generuojančių ir (ar) pritraukiančių HG sureikšminimas išryškėja su pašnekovų amžiumi (gimnazistai apie šias sritis praktiškai visai nereflektuoja, o vyresnėse grupėse apie šias sritis buvo kalbama išsamiau). Gimnazistų grupėse nemažai dalyvių nežinojo tokių sąvokų kaip diplomatija, viešasis administravimas ar infrastruktūra („I: *O jūsų tada aptarkite sritį diplomatijos. Kaip jūs galvojat? D4: Aš čia iš viso nieko nesuprantu. Pirmą sykį girdžiu*“; „D19: *Pakalbėkime apie viešąjį administravimą. D28: Gal tai gali būti susiję su darbo birža?*“). Vyresniųjų tarpe praktiškai nė vienas dalyvis nepasakė nesuprantančią FGD naudojamą sąvokų.

HG interpretacijose amžiaus veiksniai jautrus yra socialinių ir kultūrinių takoskyrų, didinančių visuomenės pažeidžiamumą, išskyrimas: pastebėta, kad tradicinių *versus* progresyvių (liberalių) vertybių konfliktą, labiau pabrėžė vyresnio amžiaus FGD grupės. Tuo tarpu jaunesnėse grupėse kaip takoskyra, didinanti visuomenės pažeidžiamumą HG, buvo prioretizuojama socialinė atskirtis ir socialinė nelygybė.

Dar vienas, aiškiai su socialinio konstruktyvizmo prielaidomis sietinas veiksnys, darantis poveikį FGD turiniui – tai skirtingos socialinės aplinkos; konkrečiai vienoje pusėje turime omenyje ugdomą įstaigą (mokyklą ar universitetą), o kitoje – šeimą (jaunuolio namus). FGD buvo diskutuojama apie tai, kad šiose jaunam žmogui itin svarbiose socialinėse aplinkose gana dažnai yra pateikiama skirtinga informacija. Jei tos pozicijos prieštarauja viena kitai, tuomet jaunuoliui reikia apsispręsti. Kaip taisyklė, linkstama paklusti šeimos požiūriui ir sprendimui („D9: *Mokykla sako viena, namai sako kita ir kažkiek sunku susidaryti tą savo nuomone, bet, aišku, eini pagal tėvus. Dažniausiai tas informacijos šaltinis būna tėvai ir pagal juos nuomonę susidarai.*“). Taigi net švietimo įstaigoje ir esant efektyviam komunikavimui politiniais-socialiniais klausimais, vis tik gali nusverti namuose (šeimoje) susiformavusi ir palaikoma kitokia nuomonė ar pozicija. Šeimos įtaka jaunuolių sprendimams mažėja jiems pasiekus pilnametystę, tačiau ir universitete besimokantys pašnekovai pabrėžė šeimos ir artimųjų rato nuomonių reikšmę. FGD atsiskleidė, kad pirminės socializacijos aplinkoje reiškiama požiūriai į HG dominuoja antrinės socializacijos aplinkos atžvilgiu.

Suvokimui apie HG ir nacionalinį saugumą svarbus ir neformalus ryšiai, draugų ratas, artima socialinė aplinka ir joje vykstanti komunikacija politinėmis ir pilietinėmis temomis. Pavyzdžiui, dvidešimtmetis FGD dalyvis (kuris nėra aktyvus jokioje nevyriausybinėje organizacijoje ir nestudijuoja universitete), pasižymėjo geru supratimu ir žiniomis apie HG bei bendrą Lietuvos saugumo situaciją. Paaiškėjo, kad jis turi draugų, susijusių su LR krašto apsaugos sistema ir jie tarpusavyje dalinasi aktualia informacija ir diskutuoja. Geriau informuoti apie HG buvo jaunuoliai, priklausantys/-ę Lietuvos Šaulių sąjungos Jauniesiems šauliams, mokinių tarybos aktyvui, studentiškomis organizacijoms. Jie pasižymėjo ir gilesnėmis įžvalgomis apie HG, galėjo pateikti daugiau HG keliamos žalos pavyzdžių.

Pastebėti reikšmingi sostinės (didmiesčių) – regionų skirtumai. Jie buvo ryškūs tarp grupių, kurios diskutavo Vilniuje ir Kelmėje bei Kelmės rajone. Dvejuose grupėse, kurios buvo vykdomos ne Vilniuje, buvo vienas arba du aiškūs lyderiai, kurie diktavo diskusines temas ir pateikė daugiausiai įžvalgų. Kiti dalyviai pasisakė tik po lyderio (ir FGD moderatoriams nepavyko lengvai pakeisti tokios grupės pokalbio dinamikos). Tuo tarpu Vilniaus grupių diskusijos įtraukė visus dalyvius ir dažniausiai komentarai būdavo išsakomi ratu ir dalyviai vieni kitus papildydavo. Gali būti, kad šį lyderio dominuojamą *versus* lygiavertiškesnių pašnekovų diskutavimo skirtumą galima aiškinti ir tuo, kad Vilniuje FGD dalyvavo šiek

ties vyresni jaunuoliai negu regione vykdytose FGD. Vis tik manytume, kad amžiaus kriterijus čia nėra esminis: amžiaus požiūriu Kelmėje ir Kelmės rajone FGD dalyviai praktiškai buvo visi bendraamžiai, o tarp kai kurių Vilniaus FGD dalyvių buvo ir 5-7 metų skirtumas. Taigi didžiųjų miestų gyventojų (besisocializuojančių labiau horizontalius lygiavertiškumo ryšius puoselėjančioje aplinkoje) suvokimo apie HG lygis yra santykinai aukštesnis negu tarp regionų jaunimo (kuris imlesni labiau hierarchiniams ryšiams ir nelinkę priešintis kitai nuomonei).

Nors organizuodami šias FGD etninio atstovavimo nelaikėme svarbiu atrankos kriterijumi, vienoje FGD dalyvavo vaikinai iš rusų tautinės mažumos. Jis pats paminėjo pastebėjęs kai kurių savo pažįstamų palankų požiūrį į Rusiją ir negebėjimą suprasti, kad iš Rusijos yra skleidžiama tendencinga informacija, nuo kurios – Lietuvos nacionalinio saugumo tikslais – vertėtų atsiriboti: „D1: *Aš esu šiaip rusakalbis. (...) Kai kurie propagandiniai dalykai pasiekė ir mane, ir kitus... Taigi galima sakyti, kad ir mane pasiekdavo Kremliaus propaganda. Žinau, tikrai. Bet aš jai nepasidaviau.*“ Nors FGD formatas neleido įsigilinti į būtent šio rusakalbio vaikino atvejį, vis dėlto jo valingas pilietinis sprendimas yra akivaizdus ir panašus, jog ne jo mokykla, bet komunikacija socialiniuose tinkluose skirtingomis kalbomis ir socializacija lietuviškoje socialinėje aplinkoje dominuoja jo pilietinių nuostatų formavimesi.

FGD sudaro pagrindą padaryti ir apibendrinantį pastebėjimą: politinių ir socialinių aktualijų sekimas, domėjimasis politika, istorija ir ekonomika persiduoda į brandesnius svarstymus apie HG. Be to, kaip geras pavyzdys kiek gali duoti domėjimasis aktualijomis ir kiek įtakos gali turėti mokykla buvo gimnazistų grupė, kurios nariai santykinai gerai komentavo nacionalines ir pasaulines aktualijas. To priežastis – jų istorijos mokytoja, nuolat užduodanti namų darbams domėtis aktualijomis ir žiniomis pasidalinti klasėje. Nors, matomai, ne visiems tai įdomu ir ne visi į šį procesą įsitraukia, vis dėlto tai turi teigiamą agreguotą efektą diskusijų apie HG brandai.

Socialinių veiksnių poveikio HG sampratos žinomumui ir HG raiškos formų atpažinimui būtina akcentuoti ir tai, kad visose FGD atsiskleidė jaunimo apgailestavimas dėl susvetimėjimo visuomenėje, pasitikėjimo vienas kitu bei pagarbos vienas kitam ir geranoriškumo trūkumo, kas atitinkamai didina pažeidžiamumą ir HG neigiamą potencialą nacionaliniam saugumui. Pašnekovai šios susvetimėjimo ir asmeninės atsakomybės stokos tendencijos nesiejo išskirtinai su Lietuva, reikė bendrai nusivylimą tuo, kad visame pasaulyje žmonės nesistengia sutarti ir praranda žmogiškumą, vengia ieškoti kompromisų. „D7: *Man atrodo, kad didžiausia grėsmė pasauliui yra žmonių nemokėjimas gyventi santarvėje, taikoje ir tai ne tik liečia dabartines aktualijas (ypač karą Ukrainoje), – bet apskritai žmonės turėtų gyventi draugiškiau, padėti vieni kitiems ir tikrai yra daug grėsmių, kurios nėra susijusios su pačiais žmonėmis, kurios nėra nulemtos kažkokių konkrečių valdžios sprendimų ir jeigu žmonės sugebėtų atrasti santaiką tarpusavyje, būtų lengviau kovoti su įvairiomis grėsmėmis. Tiesiog, žmogus žmogui yra ar gali tapti didžiausiu priešu, o taip neturėtų būti.*“ Kitas FGD dalyvis akcentavo geros valios ir geranoriškumo trūkumą kaip svarbų foną tam, kad tiek nerimo ir grėsmių yra kasdieniame paprastų žmonių gyvenime: „D5: *Ne tas pats faktas, kad televizija kažką transliuoja, o patys žmonės, jų elgesys yra grėsmė, būtent žmonės yra atsakingi už tai, ką jie daro ir ne tik politikai gali turėti kažkokių blogų kėslų, ir tikslų.*“

Išvados

1. HG sąvoką jaunuoliai sieja su hibridiniais karais ar hibridine karyba, jeigu asmenys turi išankstinių žinių šia tema. Jeigu apie hibridines grėsmes girdima pirmą kartą, ši sąvoka pirmiausia siejama su klimato kaita ir ekologija.
2. Jaunuoliai dažniausiai HG pirmiausia asocijuoja su kibernetinėmis atakomis ir propaganda. Mažiausiai HG yra siejamos su teise, viešuoju administravimu ir diplomatija.
3. FGD eigoje aktualizuojamos ekonomikos, energetikos ir švietimo bei mokslo sritys, kuriose HG raiškos formos gali būti labai įvairios, o daroma žala – labai didelė.

4. Nacionalinio lygmens politika (čia, Lietuvos) universaliai visose jaunuolių grupėse yra pripažįstama kaip priešastinis HG kontekstas, o visuomenės pažeidžiamumas pateikiamas per kelias takoskyras, ypač per tradicinių *versus* progresyvių vertybių ir per socialinę atskirtį.
5. Jaunuolių samprotavimai ir konkrečios žinios apie HG priklauso nuo jų amžiaus ir nuo jų „informacinio burbulo“, t.y. nuo jų stebimoje viešojoje erdvėje ir socialiniuose tinkluose sureikšmintų dalykų bei nuo mokykloje, šeimose ir su draugais aptariamų temų. Kuo jaunesni asmenys, tuo didesnė pirminės socializacijos – t.y. šeimos rato – įtaka jų HG sampratoms; su asmens amžiumi auga antrinės socializacijos – t.y. švietimo ir mokslo įstaigų, bendraamžių, žiniasklaidos ir t.t. – skleidžiamo turinio reikšmė HG sampratoms.
6. Tyrimas neatskleidė, kad dalyvavimo visuomeninėje veikloje ir nevyriausybinėse organizacijose patirtis būtų stipriai reikšminga tam, ar ir kiek jaunuoliai žino apie HG. Konkrečių FGD atstovų dalyvavimo visuomeninėje veikloje ir nevyriausybinėse organizacijose patirtis diskusijų apie HG brandai buvo vienareikšmiškai teigiama.
7. Sritys ir sąvokos, kurios yra plačiai minimos Lietuvos viešojoje erdvėje (propaganda, dezinformacija, kibernetinės atakos, Rusija kaip grėsmė ir pan.) yra gana gerai suprantamos ir, tai nurodo, jog vien temos ir sąvokų iškėlimas į viešąjį diskursą prisideda prie didesnio HG sampratos žinomumo ir geresnio suvokimo apie HG raiškos formas.
8. Jaunimas sunkiai konkrečiai identifikuoja ir apibūdina HG jų kilmės, daromos žalos bei poveikio aspektais. Diskusijose pabrėžiama tai, kad atskiros HG sritys tarpusavyje susisieja ir persilieja. Taigi jaunimas suvokia HG kaip „prakeiktos“ viešosios politikos problemos prigimtį – vienos HG žala gali reikštis keliuose srityse.
9. Jaunuoliai HG kildina ir iš nacionalinės (čia, Lietuvos) politikos problemų, ir iš priešiško užsienio valstybių veiksmų. Rusija, Baltarusija bei – daug mažesniu mastu – Kinija sugrėsminamos. Nevalstybiniai HG sukeltantys veikėjai (teroristinės grupuotės, organizuoto nusikalstamumo tinklai) buvo sureikšminami retai. Jaunuoliai yra linkę šalies vidaus problemas pateikti kaip HG, nesusiejant jų su sąmoningu išorės veikėjo siekiu sukelti žalą.
10. Jaunimo tarpe HG aktualumas priklauso nuo asmens turimų žinių: kuo daugiau žinių turima, tuo aktualesnės atrodo grėsmės.

Tyrimo apribojimai ir ateities tyrimų perspektyvos

Šiame straipsnyje remiamasi socialinio konstruktyvizmo prieiga ir koncentruojamasi į hibridinių grėsmių sampratos žinomumo bei hibridinių grėsmių raiškos formų atpažinimo brandą bei analizuojamos jų sąsajos su socialiniais veiksniais. Kitaip tariant, susitelkta tik į sociologinę reiškinio interpretaciją. Čia neįtraukiama atsparumo (institucijų, visuomenių, individų) tematika, nes ji yra susijusi su kita, bihevioristine prieiga, akcentuojančia stebimo elgesio (ketinimų, kuriamų ir (ar) peržiūrimų procedūrų ir mechanizmų ir pan.) tyrimą. Atitinkamai, čia nesiremiama ir viešosios politikos proceso analize, kuris reikšmingai išplėstų HG kaip „prakeiktų“ problemų tyrimo lauką (kuriam į demokratinį sprendimų priėmimą būtų žvelgiama kaip į ciklinį procesą, apimančį problemas identifikavimą, sprendimo būdų spektro apžvalgą ir sprendinio išrinkimą, vėlesnę jo kritika ir sprendimo būdo peržiūrėjimą). Galiausiai, čia neįtraukiamos ir regioninio grėsmių komplekso teorijos įžvalgos, galinčios praturtinti piktavališkų išorės (užsienio) veikėjų, pasitelkiančių karines ir nekarines priemones, daromos įtakos ir sukeltos žalos interpretaciją. Ateities tyrimuose, siekiant analitiškai įdarbinti atsparumo sampratą, būtų vertinga išbandyti hibridinės atakos simuliaciją (parengus tokio bihevioristinio tyrimo tikslams adaptuotą „stalo žaidimą“), kuomet patikrintume dalyvių supratimą apie grėsmę ir galimą jos žalą bei tai, kaip eksperimente dalyvaujantys asmenys (atstovaujantys atskiras socialines kategorijas ir (ar) atstovaujantys skirtingas institucijas ar nevyriausybinės organizacijas) reaguotų į HG, kokių veiksmų jie imtųsi (arba nesiimtų).

Straipsnyje pristatytame empiriniame tyrime buvo susikoncentruota į jaunimą kaip tą kritinį amžių, kuomet formuojasi pilietiškas. Ši grupė yra labai imli žinioms, o jos nuostatos labai reikšmingos nacionaliniam saugumui. Aktualu būtų palyginti su kitomis amžiaus grupėmis. Tyrimo metu buvo užfiksuota įžvalgų, susijusių su tokių socialinių veiksmų kaip lytis ir etninė (tautinė) priklausomybė sąsajomis su asmens demonstruojamu HG sampratos žinomumu ar HG raiškos formų įvairovės suvokimo branda. Adaptavus tyrimo dizainą būtų tikslinga išsamiau iširti šių veiksmų poveikį asmens turimai nacionalinio saugumo sampratai ir jo ypatingą dėmesį patraukiantiems HG aspektams. Ypač aktualu būtų taip aktualiizuoti etninį elementą („penktosios kolonos“ sugrėsminimo mastą ir užkardymo potencialą).

Regioninio grėsmių komplekso kontekste vertėtų atlikti palyginamąjį tyrimą apie panašumus ir skirtumus tarp Lietuvos visuomenėje ir kaimyninėse valstybėse (Lenkijoje, Latvijoje, Estijoje, Suomijoje ir pan.) stebimų ir reflektuojamų HG raiškos formų. Galiausiai, atpažinus, kad viešoji politika ir komunikavimas HG kaip „prakeiktos“ problemos atžvilgiu Lietuvoje ir kitur pasaulyje dar tik pradeda formuotis, būtų tikslinga analogišką tyrimą pakartoti po keleto metų.

Literatūra ir šaltiniai

1. Bajarūnas, E., Keršanskas, V. (2018). Hibridinės grėsmės: turinio, keliamų iššūkių ir priemonių įveikti jas analizė. Lietuvos metinė strateginė apžvalga, 16(1), 127-172. <https://doi.org/10.47459/lmsa.2018.16.5>
2. Bitinas, B., Rupšienė, L., Žydzūnaitė, V. (2008). Kokybinių tyrimų metodologija: vadovėlis vadybos ir administravimo studentams. S. Jokužio leidykla-spaustuvė.
3. Caliskan, M., Liégeois, M. (2020). The concept of 'hybrid warfare' undermines NATO's strategic thinking: Insights from interviews with NATO officials. *Small Wars & Insurgencies*, 32(2), 295-319. <https://doi.org/10.1080/09592318.2020.1860374>
4. Churchman, C. W. (1967). Guest Editorial: Wicked Problems. *Management Science*, 14(4), B141-B142. <http://www.jstor.org/stable/2628678>
5. Giannopoulos, G., Smith, H., Theocharidou, M. (2021). The Landscape of Hybrid Threats: A Conceptual Model. The European Centre of Excellence for Countering Hybrid Threats. <https://www.hybridcoe.fi/publications/the-landscape-of-hybrid-threats-a-conceptual-model/>
6. Gressel, G. (2019). Protecting Europe Against Hybrid Threats. European Council on Foreign Relations. <http://www.jstor.org/stable/resrep21494>
7. Janušauskienė, D., Novagrockienė, J. (2003). Lietuvos gyventojų požiūrio į Saugumą analizė. Lietuvos Metinė Strateginė Apžvalga, 1(1), 277-298. <https://doi.org/10.47459/lmsa.2003.1.14>
8. Janušauskienė, D., Vileikienė, E. (2016). Subjective security in a volatile geopolitical situation: Does Lithuanian society feel safe? *Journal on Baltic Security*, 2(2), 109-143. <https://doi.org/10.1515/jobs-2016-0047>
9. Jungwirth, R., Smith, H., Willkomm, E., Savolainen, J., Alonso, V. M., Lebrun, M., Aho, A., Giannopoulos, G. (2023). Hybrid Threats: A Comprehensive Resilience Ecosystem. The European Centre of Excellence for Countering Hybrid Threats. https://www.hybridcoe.fi/wp-content/uploads/2023/04/CORE_comprehensive_resilience_ecosystem.pdf
10. Keršanskas, V. (2020). Deterrence: Proposing a more strategic approach to countering hybrid threats. The European Centre of Excellence for Countering Hybrid Threats. https://www.hybridcoe.fi/wp-content/uploads/2020/07/Deterrence_public.pdf
11. Kilinskas, K. (2016). Hibridinis karas: orientuojanti ar klaidinanti sąvoka analizuojant Rusijos karinius veiksmus Ukrainoje? Lietuvos metinė strateginė apžvalga, 14, 131-149. <https://doi.org/10.47459/lmsa.2016.14.6>
12. Lašas, A., Matonytė, I., Jankauskaitė, V. (2020). Facing past, present, and future: The role of historical beliefs and experiences in the Lithuanian public perception of military threats. *Journal of Baltic Studies*, 51(2), 199-221. <https://doi.org/10.1080/01629778.2020.1747508>
13. Libiseller, C. (2023) 'Hybrid warfare' as an academic fashion, *Journal of Strategic Studies*, 46(4), 858-880. <https://doi.org/10.1080/01402390.2023.2177987>
14. LR Krašto apsaugos ministerija. (2023). Atsparumas hibridinėms grėsmėms. Lietuvos Respublikos Krašto apsaugos ministerija. <https://kam.lt/atsparumas-hibridinems-gresmems/>

15. LR Seimas (2021). Dėl nacionalinio saugumo strategijos patvirtinimo pakeitimo, XIV-795, Lietuvos Respublikos Krašto apsaugos ministerija. <https://kam.lt/wp-content/uploads/2023/03/XIV-795.pdf>
16. Luțai, R., Grad, M. (2021). Romanian's security: Explaining young citizens' perceptions about national security. STRATEGIES XXI - National Defence College, 1(72), 66-79. <https://doi.org/10.53477/2668-5094-21-05>
17. Maliukevičius, N. (2015). 'Tools of destabilization': Kremlin's media offensive in Lithuania. Journal on Baltic Security, 1(1), 117-126. <https://doi.org/10.1515/jobs-2016-0003>
18. Mälksoo, M. (2018). Countering hybrid warfare as ontological security management: The emerging practices of the EU and NATO. European Security, 27(3), 374-392. <https://doi.org/10.1080/09662839.2018.1497984>
19. Morgan, D. L. (1996). Focus Groups. Annual Review of Sociology, 22, 129-152. <https://doi.org/10.1146/annurev.soc.22.1.129>
20. Rittel, H. W. J., Webber, M. M. (1973). Dilemmas in a general theory of planning. Policy Sciences, 4(2), 155-169. <https://doi.org/10.1007/BF01405730>
21. Ruhl, J. B., Salzman, J. (2021). Governing wicked problems. Vanderbilt Law Review 73(6), 1561-1583. <https://scholarship.law.vanderbilt.edu/vlr/vol73/iss6/1>
22. Šešelgytė, M., Bladaitė, N. (2021). How to Defend Society? Baltic Responses to Hybrid Threats. In: Brady, AM., Thorhallsson, B. (eds) Small States and the New Security Environment. The World of Small States, vol 7. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-51529-4_6
23. Šumskas, G., Matonytė, I. (2018). Žiniasklaidos poveikis karinių grėsmių vertinimui. Lietuvos metinė strateginė apžvalga, 16(1), 415-442. <https://doi.org/10.47459/lmsa.2018.16.14>
24. Žilinskas, R. (2017). Valstybės atsparumas išorinėms hibridinio pobūdžio grėsmėms: Hipotetinis modelis. Politologija, 87(3), 45-87. <https://doi.org/10.15388/Polit.2017.3.10856>

Irmina Matonytė, Ieva Gajauskaitė, Matas Jasinavičius

HYBRID THREATS IN LITHUANIA: AWARENESS OF THE CONCEPT AND RECOGNITION OF THEIR FORMS OF REALIZATION AMONG YOUNG PEOPLE

Abstract. *Russia's annexation of Crimea in 2014 and its large-scale invasion of Ukraine in 2022 have brought the concept of hybrid warfare, hybrid threats (hereinafter, HT), etc., to the political agenda of Lithuania and the West. Nevertheless, academic research and expert knowledge on the topic of HT, their perception, and identification of their forms of realization are scarce. Such research is complicated because the phenomenon of HT does not have a clear definition and is not based on a pre-defined set of characteristics. Thus, it is impossible to solve the HT problems in one universally acceptable way. In this context, knowledge and perception of HT among young people becomes particularly relevant because of their receptiveness and sensitivity to new information (or disinformation) and their important role in national security. The article presents empirical research on the knowledge and perception of Lithuanian youth about HT. The research aims to reveal the diversity of knowledge and the maturity of the perception of hybrid threats among Lithuanian youth. The definition of hybrid threats used in the article is: Hybrid threats are the malicious actions of external (foreign) actors to undermine citizens' trust in democratic institutions by military and non-military means. Five focus group discussions (hereinafter, FGDs) were conducted between September 2022 and March 2023 - three with young people (aged 18-26, conscript age in Lithuania) and two with high school students (aged 15-19). The FGDs comprised a total of 41 individuals (22 young men and 19 young females). Conclusions. The concept of a hybrid threat is difficult to understand and rarely heard among Lithuanian youth. The most common primary association of HT is with cyber-attacks and propaganda. The least common associations of HT are with law, public administration, and diplomacy. The sectors of economy, energy, education and science were highlighted during the FGDs. Young people often perceive domestic problems as HT and do not associate them*

with the intentional malicious activities of external actors. The research did not reveal that the experience of participating in social activities and NGOs strongly influences whether and how much young people know about HT.

Irmina Matonytė, Pasaulio politikos mokslo grupės profesorė, Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, Lietuva
El. paštas: irmina.matonyte@lka.lt

Ieva Gajauskaitė, Pasaulio politikos mokslo grupės docentė, Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, Lietuva
El. paštas: ieva.gajauskaite@lka.lt

Matas Jasinavičius, Sociologijos bakalauro IV kurso studentas, Vilniaus universitetas, Lietuva
El. paštas: matas@jasinavicius.lt

Irmina Matonytė, Professor, World Politics Research Group, General Jonas Žemaitis Military Academy of Lithuania, Lithuania
E-mail: irmina.matonyte@lka.lt

Ieva Gajauskaitė, Associate Professor, World Politics Research Group, General Jonas Žemaitis Military Academy of Lithuania, Lithuania
E-Mail: ieva.gajauskaite@lka.lt

Matas Jasinavičius, 4th year BA sociology student, Vilnius university, Lithuania
E-Mail: matas@jasinavicius.lt

